

[B] “ZACHT EN ONVOELBAAR STREELT HET LICHT”. VERZAMELEDITIE VAN BEN CAMI

“Ik weet niet wie mijn angst ik bidden moet”, zo dichtte Ben Cami in zijn debuutbundel *In de tijd verloren*, vijf jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog. Die angst was niet enkel typisch voor het tijdsgewricht, maar ook voor het oeuvre van de Belgische dichter Cami (1920-2004). Zijn literaire loopbaan begon hij in de groep rond het avant-gardetijdschrift *Tijd en Mens* (1949-1955), waartoe verder ook onder meer Hugo Claus, Louis Paul Boon en, vooral, Jan Walravens behoorden. Die notoire Vlaamse existentialist schreef in 1953 over zijn vriend: “Ben Cami zal dan de dichter zijn wiens inhoud het meest tot onze tijd behoort: bezeten door een diep-invretende moedeloosheid en toch ook door een groot verlangen naar de eerste zuiverheid.” Die twee thema’s, een existentiële moedeloosheid en een radicaal zuiverheidsverlangen, tekenden inderdaad Cami’s poëzie vanaf zijn debuutbundel. Toch wil dat niet zeggen dat zijn poëzie steeds abstract en/of filosofisch was. Zijn poëzie was vaak sterk maatschappelijk betrokken. De Tweede Wereldoorlog en het ruimere thema van oorlog in het algemeen hielden hem sterk bezig. Sommige bundels, zoals *Blanco Stem* uit 1967, hebben daar sterk onder te lijden. “De granaten in Vietnam/Zijn onze granaten,/ Het oorkussen van Franco/ Zijn wij,/ De Fngeweren/ Verkopen wij./ Wij hebben het zo gestemd”. Dat soort gedichten is nu enkel nog interessant als tijdsdocument. Cami was natuurlijk niet de enige die in de jaren zestig worstelde met de verhouding tussen literatuur en maatschappij, denk maar aan Mulisch’ bekende uitspraak: “in oorlogstijd moet men zich niet bezig houden met het schrijven van romans” of aan Fernand Auwera’s fascinerende interviewboek *Schrijven of schieten* uit 1969.

De oorlog als thema liet Cami niet los, maar in andere bundels slaagde hij er beter in die thematiek universeler te maken, met verwijzingen naar de kruistochten en andere, meer mythisch-historisch aandoende manieren van oorlogvoering. De soldaat, het kamp, de gezant, de veldheer, de vijand; dat zijn de termen die in die gedichten worden gebruikt. De oorlogsthematiek bij Cami is uiteindelijk een bewerking van het idee “homo homini lupus”:

Ben Cami (1920-2004) in 1967, collectie AMVC-Letterenhuis, Antwerpen/ Foto Willy François.

Cami's mensbeeld is niet bepaald rooskleurig te noemen, zijn "diep-invretende moedeloosheid" heeft daar zeker mee te maken.

Dat Cami's werk veel meer te bieden heeft dan oorlog en strijd kan iedereen nu zelf ontdekken. Bij Lannoo/Atlas verscheen immers zijn verzamelde poëzie. Ze werd bezorgd door Yves T'Sjoen en Els Van Damme van de Universiteit Gent. Ze maakten een kritische leeseditie in de reeks waarin eerder ook al de verzamelde werken van Paul Snoek en Jos de Haes verschenen. Op die manier maken T'Sjoen en Van Damme de poëzie van Cami volledig beschikbaar, met uitzondering van de vertalingen. In deel 1 wordt de gebundelde poëzie gepresenteerd, in deel 2 de verspreid gepubliceerde ongebundelde poëzie. De samenstellers geven ook varianten, voor zover ze te vinden waren in de afzonderlijke bundels of in de "zelfbloemlezing" *Gedichten 1954-1983* uit 1984. Als basistekst voor de editie werd geopteerd voor de bundelpublicatie van de gedichten. In de primaire bibliografie ontbreekt de bundel *Wat is er met de dood gaande?* uit 1984, toch wel een pijnlijke fout in een bundel die "definitief" wil zijn.

De bundeling wordt begeleid door een lezenswaardig nawoord van Jos Joosten. Daarin gaat hij uitgebreid in op de beginjaren van Cami in de context van *Tijd en Mens*. Volgens Joosten zijn er "individuele, literair-historische en inhoudelijke gronden om [...] vooral stil te staan bij Cami's wortels in de vroegste periode [...] Precies de kennis van deze vroegste voedingsbodem kan reliëf verlenen aan het hele latere oeuvre." Dat moet de lezer dan maar zelf doen, want over de latere Cami komen we in Joostens essay jammer genoeg niets te weten. Nochtans publiceerde hij vijf van zijn zeven bundels ná *Tijd en Mens*. Het onlangs ter ziele gegane tijdschrift *Revolver* publiceerde in het voorjaar van 2008 een nummer over Ben Cami, dus daar kan de geïnteresseerde lezer ook terecht voor meer achtergrond bij deze al bij al toch weinig bekende dichter. Zoals dat gaat in een bundel verzameld werk zijn zowel de hoogte- als de laagtepunten uit het oeuvre van de dichter opgenomen. Deze uitgave kan dan ook zeker niet over de hele lijn boeien. Zoals gezegd zijn heel wat gedichten enkel nog als tijdsdocument te lezen. Maar daarnaast bevat dit boek ook heel wat bijzonder mooie gedichten, die deze gooi naar Ben Cami's eeuwige roem ruimschoots rechtvaardigen.

Niet enkel de bundel *Het Land Nod* uit 1954, die hij zelf als zijn echte debuut opvatte, maar vooral ook de bundels na het geëngageerde *Blanco Stem* bevatten heel wat mooi materiaal. In *Wat ik wil is gelijk aan nul* uit 1974 en *Wat is er met de dood gaande?* uit 1984 is het vooral de natuurpoëzie die treft. In het gedicht *Doorsnede van 1 ogenblik* uit die eerste bundel komt een hengelaar aan het woord.

Ik ben hengelaar en word wat ouder, vóór mijn ogen
Ontgaat me in gras en bladeren en lucht de fijne
Draad waarmee men kleine voorn verschalkt, nerveus
Breek ik de draad ik hoor hem knappen ik hoor
Het niet bestaande knappen ik bedoel, zo stil
Knapt het leven van mens en dier en plant.

Het gedicht gaat verder over de sterfelijkheid, op een meanderende, vertellende manier, nu eens anekdotisch, dan filosofisch. Het is, zoals de titel zegt, de doorsnede van een ogenblik, waarin een aantal beelden en herinneringen associatief door elkaar lopen terwijl de dichter “aan een heel fijn vers (zit) te prutsen”. Het toont onder meer hoe elk moment vol is van het besef van sterfelijkheid, maar dat dit besef meteen ook voortdurend weggedrongen of ingekapseld wordt door het gewone leven dat zich onverstoort voortzet. In dit gedicht tempert Cami zijn pessimisme en angst die in de eerste bundels de bovenhand namen. Enkele gedichten verder dicht hij zelfs over de zachtheid, zwak en sterfelijk, maar toch aanwezig in elke mens. Dat gedicht, *Zoals ik adem*, is een van de mooiste van de hele verzamelbundel, met onder meer de mooie regels “Zacht en onvoelbaar streelt het licht,/ Gelijk mensen alleen/ Het zeer jonge kind strelen,/ Zelden elkander.”

Uiteraard zijn er ook bij de wanhopige gedichten parels te ontdekken. Het is ook een lijn die zijn hele oeuvre blijft doortrekken. Zo lijkt het gedicht *Een avond warm als perzik* uit *Ten westen van Eden* (1998) een echo van het gedicht *Gij staat geleund op uwe spaad' en rust*, dat meer dan veertig jaar daarvoor verscheen in *Het Land Nod* (1954). Beide gaan over de mens, “vlees geworden vraag”: over het onkenbare in onszelf, dat onze eenzaamheid vergroot. Beide gebruiken daarvoor een *Natureingang*: een man die een worm bovenspit met zijn spade in 1954 en een merrie met veulen die wandelaars tegemoet lopen in

1998. Twee verschillende pogingen om hetzelfde uit te drukken, twee gedichten die je als lezer al snel niet meer kunt missen. Qua gevoel en zeggingskracht blijven de beste gedichten van Ben Cami gedurende vijftig jaar even sterk. Tijdloze poëzie, die de al te tijdsgebonden verzen uit deze bundel het nakijken geeft.

ELKE BREMS

BEN CAMI, *Gedichten*, Lannoo, Tielt/ Atlas, Amsterdam, 2009, 460 p.
